

ЛІТАРАТУРНАЯ РЭМІНІСЦЭНЦЫЯ ЯК АСНОЎНЫ МАСТАЦКІ ПРЫЁМ У ПАЭМЕ А. КУЛЯШОВА “ВАРШАЎСКІ ШЛЯХ”

У артыкуле разглядаецца сутнасць мастацкіх прыёмаў пры стварэнні вобраза рускага паэта Аляксандра Твардоўскага ў паэме А.Куляшова “Варшаўскі шлях”.

Ключавыя словы: рэмінісцэнцыя, паэма, вобраз, памяць, воблік паэта, вечнасць.

Літаратурная рэмінісцэнцыя як выразная мастацкая дэталё прысутнічае ў творах многіх знакамітых пісьменнікаў, пачынаючы ад старажытнасці. Адкрытае ці скрытае цытаванне з твораў іншага аўтара звычайна бывае рэдкім і выконвае чыста фармальную ролю, неабходнасцю нейкай кантэстацыі ў асобным эпізодзе, дасягненні патрэбнага эфекту. Такі літаратурны прыём заўважаецца ў многіх беларускіх пісьменнікаў XX стагоддзя, пачынаючы ад Якуба Коласа. У Аркадзя Куляшова літаратурная рэмінісцэнцыя становіцца галоўным творчым спосабам стварэння мастацкага вобраза ўсім добра вядомага знакамітага рускага паэта Аляксандра Трыфанавіча Твардоўскага. А сюжэтным стрыжнем твора становіцца старынная “Варшаўка” – Варшаўская шаша, якая ад Брэста клалася па поўдні Беларусі праз старажытныя гарады Слуцк, Старыя Дарогі, Бабруйск і мястэчкі Глуша, Доўск і іншыя і далей на Маскву.

Чаму менавіта яе выбраў паэт для спавядальнага слова пра свайго сябра? Як і Доўск, які далёка ад Саматэвічаў і знаходзіцца ў Гомельскай вобласці. Можа таму, што там вялікае скрыжаванне заходне-ўсходняга і паўночна-паўднёвага напрамкаў?

Шаша ў Беларусі раздвойваецца ў Крычаве і праходзіць праз Мсціслаў на Смаленск, праз Кісялёву Буду на Рослаўль, а там рознымі кірункамі на Маскву. А можа і таму, што гэтая шаша згадваецца ў вядомай кнізе пра байца “Васілій Теркі” праз вымушаны марш ад заходняй мяжы да ўлснай тады адзінай сталіцы, а потым і пра магчымы адпчынак пасля перамогі: *“Как дойдем до той границы // По Варшавско-му шоссе, // Вот тогда, как говорится, // Отдохнем. И то не все”* [3, с. 401].

Магчыма, тут былі і нейкія чыста асабістыя прычыны. Тым не менш, праз прыём адухаўлення менавіта да Варшаўскага шляху як да найлепшага сябра двух паэтаў звяртаецца Аркадзь Куляшоў. Увогуле ў беларускага паэта даволі часта ўжывальны вобраз дарогі, шляху. Таму і тут уяўляецца натуральным зварот да Варшаўскай шашы як жывой істоты: *“Пасля таго, мой шлях, як абагнеш // Ты ўсю Зямлю, зноў з’явішся на ўсходзе, // Ляці адтуль, сяброўства сувязным, // Насустрач мне, зрабі прывал пад Доўскам, // Агонь начлежны раскладзі. // Пры ім // Пагутарым аб часе, аб Твардоўскім, // Што земляком тваім быў і маім”* [1, с. 303].

Заклікаўшы ў суразмоўцы Варшаўскі шлях, Аркадзь Куляшоў паслядоўна, спасылаючыся на творы Аляксандра Твардоўскага, пачынае ствараць знешні вобраз знакамітага паэта, паступова вядулячы яго ўнутраны душэўны стан. У аўтабіяграфіі А.Твардоўскі пісаў, што зямлю “на хуторе пустошы Столпово” купіў бацька, яго “многoletним тяжким трудом кузнеца заработал сумму, необходимую для первого взноса в банк, земля эта была дорога до святости” [4, с. 611]. Аднак праца на неўрадлівай зямлі мала давала плёну, таму бацьку “приходилось обращаться к молотку: арендовать в отходе чужой горн и наковальню, работая исполу” [4, с. 611]. А маці “была всегда очень впечатлительна и чутка, даже не без сентиментальности... <...> Ее до слез трогал звук пастушьей трубы где-нибудь вдалеке за нашими хutorскими кустами и болотцами, или отголосок песни с далеких деревенских полей, или, например, запах первого молодого сена, вид какого-нибудь одинокого деревца и т.п.” [4, с. 612]. Гэтыя есіслыя штрыхі да партрэтаў бацькоў А.Твардоўскага далі падставы беларускаму паэту перадаць знешні і ўнутраны вобраз свайго сябра, адначасова і мужанага, і далікатнага, і даціпнага. Але на аснове выказвання робіць толькі адзін паэтычны радок, вар’іруючы яго ў дастасаванні да сваёй творчай задачы. Менавіта ў чацвёртым раздзеле твора Аркадзь Куляшоў стварае запамінальнае вобраз рускага паэта, беручы матывы з яго знакаміцейшых твораў. Часцей за ўсё ён арыентуецца на кнігу пра байца “Василий Теркин”, робячы алюзіі і на пазнейшыя вершы. Асабліва тое, што тычыцца асобы рускага паэта. А.Твардоўскі ў аўтарскіх адступленнях ад сюжэта часта падкрэсліваў, што і герой і аўтар мысляць прыблізна аднолькава ў адпаведнасці з сітуацыяй, таму, звяртаючыся да чыгача, з хітрынкай заўвагае: *“Я хотел сказать иное, // Мой читатель, друг и брат, // Как всегда перед тобою // Я, должно быть, виноват. // Больше б мог, да было к спеху, // Тем, однако, дорожи, // Что, случалось, врал для смеху, // Никогда не лгал для лжи”* [4, с. 456].

Як і пра спадзяванне, што гэтую мастацкую рэч, без пачатку і лагічнага завяршэння, знойдзе ў сабе сілы дачытаць да канца. Аркадзь Куляшоў у адпаведнасці з задумай значна пераасэнсоўвае некаторыя заявы рускага паэта, каб пацвердзіць яго аднасць з кожным жывым і мёртвым байцом на фронце: *“З руками каваля, з душой*

жнія, // Не раз ён тут салдатам нёс уцеху // І жартам весяліў іх, каб яны // Забыліся на змрочны жарт вайны. // Здаралася ён ім хлусту для смеху, // Ды не маніў ніколі для маны. // Не раз, стаіўшы плач зямлі сірочай, // Ён іх на подзвіг заў сваёй прарочай // Чарнарабочай // Кнігай пра баіца, // Не ўсімі дачытанай да канца...” [2, с. 305].

Паэтычна скандэсана думка ў Аркадзя Куляшова і тады, калі ён гаворыць пра адчуванне віны рускага паэта за тыя вялікія ахвяры, што прынесеныя былі на алтар вялікай Перамогі. Тут беларускі паэт згадвае хрэстаматыійны верш А.Твардоўскага “В тот день, когда окончилась война”: “В тот день, когда окончилась война // И все стволы палили в честь салюта, // В тот час на торжестве была одна // Особая для наших душ минута. // В конце пути, в далёкой стороне, // Под гром пальбы прощались мы впервые // Со всеми, что погибли на войне, // Как с мертвыми прощаются живые” [3, с. 324].

Рускі паэт вобразна выказаў думку пра тое, што ў пастаянных баях развітанні з загінуўшымі былі быццам часовыя, жыло адчуванне, што ўсе ў адзіным страі. А з Перамогай – канчатковае растанне. І змацняецца боль за страты, не заўсёды апраўданыя. Вось гэты матыў вінаватага без віны і імкнўся перадаць А.Куляшоў: “З душой жнія, з руками каваля, // Калі ўздыхнула радасна Зямля, // Ён за яе салютам пераможным, // Як за апошнім валам агнявым, // Ішоў з байцом жывым і нежывым // І плакаў на вялікім свяце тым // За кожнага // і з кожным, кожным, кожным...” [2, с. 305].

Тут А. Куляшоў выкарыстоўвае матыў яшчэ аднаго верша – “Я знаю, никакой моей вины...”, у якім і найбольш выразна і выяўлены гэты боль ад часам бязмэтна страчаных жыццяў: “Я знаю, никакой моей вины // В том, что другие не пришли с войны, // В том, что они – кто старше, кто моложе – // Остались там, и не о том же речь, // Что я их мог, но не сумел сберечь – // Речь не о том, но все же, все же, все же...” [3, с. 452].

Пра гэта яшчэ ў сярэдзіне сямідзясятых мінулага стагоддзя ёмка і сцісла сказаў Р.Бярозкін: “У поўнай смутку і велічы куляшоўскай інтэрпрэтацыі Твардоўскі – трыадзіная чалавечая постаць: ён і салдат-пераможца, хто крочыць Варшаўскім шляхам на Захад, і адораны суровай праўдай пясняр, летанісец вайны, які “под гром пальбы” развітваецца “со всеми, отошедшими от нас”, і адзін з тых, каго адвечна адносіць у далечыню “заполненный товарищами берег” [1, с. 373].

Перажываючы горыч страты, Аркадзь Куляшоў, звяртаючыся да творчасці свайго набраціма, імкнўся стварыць вобраз паэта і Чалавека, шмат у чым бескампраміснага барацьбіта за праўду, Прарока ў сваёй Айчыне, якога звычайна імкнуцца нейтралізаваць бюракратычныя сілы. Беларускі паэт добра адчуваў, што закасцяnelасць сістэмы становіцца сур’ёзнай перашкодай для руху наперад, у будаўніцтве таго прасветленага грамадства, дакляраванага аснавапаложнікамі марксізму, якое павінны былі здзейсніць камуністы на адной пастай частцы Плянеты. Таму беларускі паэт бярэ матывы паэмы А.Твардоўскага “За далью – даль”, у якой паэт і выказаў катэгарычную ўпэўненасць у правільнасці абранага шляху: “За годом – год, за вехой – веха. // За полосой – полоса. // Нелегко путь. // Но ветер века – // Он в наши дует паруса” [4, с. 603].

Праўда, праоцтвы паэта не збыліся. Тое, што бачылася А.Твардоўскаму на канцы пяцідзясятых гадоў не пацвердзілася часам: васьмідзясятыя не прынеслі жадаемага выніку, пра што са скрухай пра неапраўданую веру заўважыць ён у паэме “По праву памяти”, але вера ў магчымасць здзяйснення велічнай справы заставалася. А грамадзянская пазіцыя рускага паэта, яго імкненне выказаць праўду пра жыццё імпанавала многім, і ў гэтым таксама бачылася перспектыва, новая даль для дзяржавы, якая становілася на шлях дэмакратызацыі грамадскіх адносін. Таму Аркадзь Куляшоў асабліва і выдзяляе гэтую веру ў магчымасць абнаўлення краіны праз абжыванне нескранутых прастораў Сібіры. У метафарычным плане А.Твардоўскі паказваў магчымасць здзяйснення праз дзве кузні: бацькавай – на Смаленшчыне, пачатак, і уральскай і заўральскай – працяг, дзе таксама выявілася праца смаленскага каваля. Праўда, паэт не тлумачыць, па якой прычыне ён там апынуўся. Пераасэнсоўваючы гэты матыў, Аркадзь Куляшоў заяўляе: “Яго дзялянка ўсім відна цяпер: // На ёй прыкметных дат і вех нямала, // Якія, акрамя дзяржаўных мер, // Ягонай музы моц замацавала. // Дзве кузні, дзве вяхі дзялянкі той: // Адна – Урал, кініць у строфах чулых, // Другая кузня, //шлях Варшаўскі мой, // Зямлячка наша, памяць дзён мінулых. // Аднак ад курнай кузні каваля, // Што чорнай бляхай ад агню абшыта, // Да рудных гор – яшчэ не ўся зямля, // Што ім раскарчавана і абжыта... // А там, а там – яшчэ за даллю даль, // За даллю даль, як шпал бяскоцы шэраг. // А там і даль – апошняя на жаль, – // Запоўнены таварышамі бераг” [2, с. 310].

Трэба разумець і тое, што Аркадзь Куляшоў пісаў твор у першай палове сямідзясятых, разважаў у духу часу і ў адпаведнасці з уласным светаўспрыманнем. Яго вера, як і А.Твардоўскага, у магчымасці пабудовы камуністычнага светлага будучага, была святой і непарушнай: такое грамадства будзе, калі толькі здолеюць нейтралізаваць ваяўнічы бюракратызм.

Да значных, лёсавызначальных перамен Аркадзь Куляшоў не дажыў, яго жыццёвы шлях абарваўся праз шэсць гадоў пасля смерці сябра, і ён таксама накіраваўся ў тыя шэрагі на “запоўнены таварышамі бераг”.

Але паэзія яго жыве. Перакладзеная на еўрапейскія мовы, яна годна прадстаўляе ў свеце літаратуру т культуры Беларусі, усаўляючы тым і годнасць нацыі. Імя паэта заслужана прысвоена сярэдняй школе ў Саматэвічах, Магілёўскаму дзяржаўнаму ўніверсітэту, які з’яўляецца сапраўдным цэнтрам распрацоўкі гуманітарных ідэй, даносіць, і не толькі свайму рэгіёну, важкасць эстэтычных каштоўнасцей

Спіс літаратуры

1. Бязрозкін, Р. Звенні: Творчая індывідуальнасць і ўзаемадзеянне літаратур. Нарысы / Р.Бязрозкін – Мінск : Маст. літ., 1976. – 384 с.
2. Куляшоў, А. Дарогі: Вершы і паэмы / А. Куляшоў – Мінск : Маст. літ., 2003. – 318 с.
3. Твардовский, А. Избранные произведения / А. Твардовский – Москва : Худож. лит., 1990. – 495 с.
4. Твардовский, А. Избранные сочинения / А. Твардовский – Москва : Худож. лит., 1981. – 671 с.